

Tècnica i totalitarisme

ASSAIG, 75

Jordi Pigem

TÈCNICA I TOTALITARISME

DIGITALITZACIÓ, DESHUMANITZACIÓ
I ELS ANELLS DEL PODER GLOBAL

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 75

Primera edició DESEMBRE DEL 2022
Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica INÈS CASTEL-BRANCO
Fotografia de la coberta SHUTTERSTOCK
Disseny de la coberta FRANCESC MORETA

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S. A.

© 2022 JORDI PIGEM
pel text

© 2022 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 21249-2022
ISBN 978-84-17796-74-7

RESERVATS TOTS ELS DRETS

El respecte pel caràcter únic de cada ésser humà, i el conreu d'aquest caràcter únic, és l'assoliment més valuós de la cultura humana. Però aquest assoliment avui està en perill.
Erich FROMM, *Escape from freedom*
[*The fear of freedom / La por a la llibertat*], 1941

El mal radical ha sorgit en connexió amb un sistema en què tots els éssers humans han esdevingut igualment superflus. [...] A tot arreu, esdeveniments polítics, socials i econòmics es troben en una conspiració silenciosa amb instruments totalitaris dissenyats per fer que les persones esdevinguin supèrflues.
Hannah ARENDT, *The origins of totalitarianism*
[*Els orígens del totalitarisme*], 1951

Si alguna cosa podem dir sobre la nostra condició actual és que en els darrers dos anys hem vist, amb una claredat inusitada, els dimonis actuant en la història i els endimoniats seguint-los cegament en el seu inútil intent d'allunyar els àngels per sempre.
Giorgio AGAMBEN, «Angeli e demoni»
[*Àngels i dimonis*], 4 d'agost del 2022

[1] ¿Què està passant? [2] En el present, aquí i ara, [3] cada ésser humà és únic i irrepetible. [4] ¿Com hem pogut perdre el seny fins aquest punt? [5] El que proclamen els mitjans: [6] que la llibertat i la dignitat són falses il·lusions, [7] una massa ànònima, [8] el rostre de la tecnocràcia, [9] la digitalització del món, [10] que les persones esdevinguin supèrflues. [11] La complaença amb l'automatització ens fa vulnerables: [12] altres poders decideixen per nosaltres. [13] El problema del mal: [14] l'estratègia de l'ocultació [15] (no deixar-se enganyar), [16] comandar les ones, [17] som vigilats a distància, [18] *primum lucrari*. [19] Agenda oculta [20] al nord del desert: [21] corrompre la humanitat i corrompre la natura, [22] multiplicar els miratges, [23] aplanar la realitat. [24] ¿Qui som?

ÍNDIX

1	¿Què està passant?	11
2	En el present, aquí i ara	12
3	Cada ésser humà és únic i irrepetible	14
4	¿Com hem pogut perdre el seny fins aquest punt?	18
5	El que proclamen els mitjans	21
6	Que la llibertat i la dignitat són falses il·lusions	26
7	Una massa ànònima	32
8	El rostre de la tecnocràcia	37
9	La digitalització del món	41
10	Que les persones esdevinguin supèrflues	44
11	La complaença amb l'automatització ens fa vulnerables	47
12	Altres poders decideixen per nosaltres	51
13	El problema del mal	56
14	L'estratègia de l'ocultació	61
15	No deixar-se enganyar	64
16	Comandar les ones	68
17	Som vigilats a distància	72
18	<i>Primum lucrari</i>	78
19	Agenda oculta	84
20	Al nord del desert	90
21	Corrompre la humanitat i corrompre la natura	97
22	Multipliar els miratges	101
23	Aplanar la realitat	109
24	¿Qui som?	118
	<i>Fonts i notes</i>	125
	<i>Coda: Del microcosmos al microcòs</i>	175
	<i>Índex onomàstic</i>	181

I

¿QUÈ ESTÀ PASSANT?

Els vents de la confusió bufen cada cop amb més força. Els vents de la confusió i els nous cants de sirena de la tecnologia, que es tornen cada vegada més estridents o més temptadors.

A l'*Odissea*, un dels relats fundacionals d'Occident, hi ha uns cants de sirena insuportablement seductors. Escoltar-los vol dir naufragar i perdre's per sempre. Per no sentir-los, els mariners porten les orelles tapades amb cera. Ulisses no se les tapa perquè els vol sentir, però fa que el lliguin a l'arbre de la nau per no ser arrossegat cap a la perdició.

Jaron Lanier, pioner de les tecnologies de la informació i creador del concepte de *realitat virtual*, anomena *servidors sirena* els nous nuclis del poder cibernètic: centres de dades amb ordinadors potentíssims, en instal·lacions enormes i més o menys ocultes, que nit i dia registren informació de tothom que està connectat a internet a través de qualsevol dispositiu, fent créixer a cada instant els arxius de dades associats amb cadascú de nosaltres. Lanier evoca les sirenes de l'*Odissea*, però adverteix que «les sirenes poden ser encara més perilloses en la seva forma inorgànica», o sigui, informàtica, i que «en la nostra Era

Sirènica, hi ha gent que s'està tornant més o menys com autòmats». Estem personalitzant els robots i, al mateix temps, estem robotitzant les persones.

Avís per a navegants. Escriu Lanier: «el que fa perdre el mariner no és la sirena, sinó la seva incapacitat de mantenir el cap clar». La capacitat de mantenir el cap clar i el cor net és sempre la millor brúixola en aquests mars. Encara més ara que el temps esdevé rúfol i orc.

¿Com es pot mantenir avui la ment clara, entre els nous cants de sirenes i les tempestes de la confusió? ¿Hi ha un arbre al qual ens puguem aferrar, com va fer Ulisses? Cerquem-lo dins, entre una respiració i la següent, en el present, aquí i ara.

2

EN EL PRESENT, AQUÍ I ARA, brilla una llum: la llum de l'atenció, la llum de la consciència. Però avui creixen les forces que volen apagar-la.

Naixem com a éssers amb llum pròpia. Llum única i irrepetible, que reflecteix la llum primordial del món. ¿Com podem ser fidels a aquesta llum? Primer de tot, cal aprendre a sentir-la, a percebre-la. No amb els ulls del cos sinó amb el que tradicionalment s'anomenava l'ull de la ment, l'ull del cor o bé de l'esperit.

A la primavera de 1932, en sortir de la casa on havia passat les vacances, un nen de set anys, Jacques Lusseyran, va començar a plorar. Els seus pares l'esperaven per pujar al carruatge que els portaria a agafar el tren de tornada

cap a París. Però el petit Jacques continuava plorant al jardí. «Vaig plorar perquè no podria tornar a veure mai aquell jardí», va escriure molts anys més tard. Tres setmanes després, va sonar el timbre que indicava el final de l'escola i el petit Jacques va córrer cap a la sortida, com tots els seus companys. Va ensopegar amb un d'ells, les ulleres li van esclatar contra la punta d'una taula, va perdre l'ull dret i, finalment, l'esquerre tampoc no va poder recuperar-se. Tal com havia pressentit, no tornaria a veure aquell jardí. Va quedar cec.

Va sentir una foscor total. Aquesta foscor es va mantenir durant dies i dies.

Després va començar a sentir una llum dins seu, una llum cada vegada més clara.

La sentia sempre, excepte quan quedava emboirada per emocions negatives com la por o l'angoixa, o quan dubtava, o quan es posava a calcular.

I a través d'aquesta llum va començar a percebre subtilment el que hi havia al seu voltant.

Jacques i els seus pares van decidir que fes una vida tan normal com fos possible. Va continuar anant a la mateixa escola i freqüentant els mateixos amics. Quan caminava amb ells, de vegades indicava la presència d'un arbre o d'un mur, uns metres enllà. Els seus amics confirmaven el que Jacques havia percebut interiorment: sí, hi havia un arbre o un mur cap a on assenyalava.

Va arribar la invasió nazi de París. A la primavera de 1941, Jacques Lusseyran, aquest noi cec de setze anys, va fundar un grup juvenil de resistència. Havia desenvolupat una memòria prodigiosa i recordava el número

de telèfon de tots els companys resistents. Si l' enxampaven, no tenia cap paper que delatés ningú. Més important encara, havia desenvolupat una sensibilitat especial per percebre l'essència d'una persona a través del ritme, el to i el timbre de les seves paraules. Els voluntaris que volien unir-s'hi s'entrevistaven primer amb Jacques i ell «veia» si eren valents i honestos (en comptes de possibles traïdors) i quina era la millor manera en què podien contribuir a la resistència.

Tornarem a la figura de Lusseyran. Però el que hem vist de la seva experiència ja ens diu algunes coses. El món que percebem amb els cinc sentits, o amb les seves extensions tecnològiques, no és el conjunt de la realitat. Hi ha un món interior dins de cada ésser humà, i la seva llum ha de ser protegida de tot el que pot emboirar-la, com l'angoixa, la por, el dubte i el càlcul —i les distraccions. L'experiència de Lusseyran també ens ajuda a recordar que cada ésser humà s'expressa en el que diu i en com ho diu, perquè cada ésser humà és únic i irrepètible.

3

CADA ÉSSER HUMÀ ÉS ÚNIC I IRREPETIBLE, i la tasca de la nostra vida és esdevenir més plenament allò que en essència ja som. Nietzsche ho formula en un dels seus impactants aforismes: «Has d'esdevenir allò que ets» ['Du sollst der werden, der du bist'].

El caràcter únic de cada ésser humà l'experimentem en primera persona cada vegada que escoltem la nostra veu

interior, allò que ens fa ser qui som i actuar com actuem. Precisament, l'essència de la dignitat humana està en el fet que cada persona és única, té llibertat interior i porta el timó de les seves decisions més íntimes, siguin quines siguin les circumstàncies. Això ha sigut reconegut en la saviesa de l'antiga Grècia («coneix-te a tu mateix», proclamava l'oracle de Delfos), en la teologia (tota persona és única davant de Déu), en la filosofia més prestigiosa de la Il·lustració (Kant: «l'ésser humà i en general tot ésser racional existeix com una finalitat en si mateix, no simplement com un mitjà per ser usat arbitràriament per aquesta o aquella voluntat»), en la psicologia (molt destacadament en Fromm, Maslow i Rogers) i en la concepció de l'ésser humà que fonamenta els valors democràtics. La Declaració Universal dels Drets Humans constata en el seu preàmbul «el valor i la dignitat de la persona» i estableix que «tota persona» té dret a les condicions «indispensables a la seva dignitat i al lliure desenvolupament de la seva personalitat» (article 22). També afirma que l'objectiu de l'educació és «el ple desenvolupament de la personalitat» (i no l'adaptació al mercat laboral o la formació de súbdits obedients) i que la comunitat és important perquè cadascú pugui «desenvolupar de manera lliure i plena la seva personalitat» (articles 26.1 i 29.1). La constatació que cada ésser humà és digne, únic i interiorment lliure és el fonament de tot l'edifici dels drets humans. Com assenyala Erich Fromm, l'assoliment més alt i més valuós de la cultura humana és «el respecte pel caràcter únic de cada ésser humà, i el conreu d'aquest caràcter únic». Però també constata que el respecte pel caràcter únic de cada ésser

humà «està en perill». I ho diu ja més de vuitanta anys. Veu que està en perill perquè l'horitzó s'ha emboirat. Ja no ens interessa la saviesa, només les dades; no ens fixem en les qualitats, només en les quantitats; confiem més en les màquines que en les persones i estem perdent el respecte per nosaltres mateixos. Posem l'esforç i l'esperança no en el fet de créixer com a persones, sinó en el creixement de les estructures tecnològiques. I efectivament creixen i arrabassen el poder, i el que anomenàvem democràcia queda reduït a tecnocràcia: el govern no està al servei de la gent, sinó de la tècnica, de les grans empreses del tecnocapitalisme, i dels que hi fan diners mentre es destrueixen vides, comunitats i ecosistemes.

La tecnocràcia no veu en cada ésser humà una finalitat en si mateix, sinó un simple mitjà per al funcionament eficient del sistema tecnològic. Yuval Noah Harari, un dels intel·lectuals avui més escoltats, pensador favorit de Klaus Schwab (fundador i president del Fòrum Econòmic Mundial), de Bill Gates i Mark Zuckerberg, entre d'altres, proclama que el valor únic de cada ésser humà és una creença obsoleta, incompatible amb el progrés tecnològic. Segons ell, «el sistema seguirà trobant un valor en els humans col·lectivament, però no en els individus únics» —tret dels «éssers humans tecnològicament actualitzats [*upgraded*]» que promet el transhumanisme. Fa vuitanta anys, Erich Fromm ja veia venir que l'alienació humana arribaria a aquest extrem.

Avui la principal amenaça que té la humanitat no és el caos climàtic o la guerra nuclear, sinó la mentalitat auto-destructiva que ens fa automenysprear-nos i menysprear

tot el que és viu, i això ens porta a autolesionar-nos, a auto-destruir-nos i a destruir tota altra forma de vida. ¿I per què? Perquè un gran miratge ens ha fet creure que és «progrés» substituir el prodigi de la vida humana i de la vida en general per un gran sistema tecnològic de processament de dades: gris, inconscient i inert. En aquest model de «progrés», els éssers humans deixem de ser únics i irrepetibles i passem a no ser res més que «instruments» al servei de la tecnologia. Harari escriu a *Homo Deus*:

Els humans són simplement instruments per crear l'Internet-de-Totes-les-Coses, que a la llarga pot escampar-se des del planeta Terra per cobrir el conjunt de la galàxia i fins i tot el conjunt de l'univers. Aquest sistema còsmic de processament de dades serà com Déu. Estarà arreu i ho controlarà tot, i els humans estan destinats a fusionar-s'hi.

Això és precisament el que Kant demanava evitar: tractar els humans com a simples mitjans, com a instruments. Harari atribueix aquestes idees a la ideologia que anomena «dataisme», ideologia que presenta com a conclusió òbvia dels avenços científics —falsament, perquè la bona ciència no va per aquí: Harari només té en compte la ciència més reduccionista, la que encaixa amb els interessos de la tecnocràcia i de les empreses biotecnològiques. Segons aquesta ideologia cada vegada més influent, els éssers vius (inclosa la seva experiència i la seva consciència) són simplement «algoritmes» (els algoritmes són sistemes mecànics de càlcul i processament de dades, com els que fan servir els sistemes informàtics). Harari, portaveu de la ideologia avui dominant, ho diu amb cínica claredat: